

Tarik Ćušić

KARAKTERISTIČNE SINTAGME U KUBINOJ ZBIRCI PJESAMA IZ 1893. GODINE

U ovome radu razmatraju se karakteristične sintagme u *Pjesmama i napjevima iz Bosne i Hercegovine*, zbirci lirskih pjesama, balada i romansi nastaloj 1893. godine kao plod četveromjesečnog terenskog rada češkog melografa Ludvíka Kube na sakupljanju usmenih lirskih i lirsko-epskih pjesama na bosanskohercegovačkom prostoru. Cilj rada jeste da se utvrde i oprimjere one sintagme koje se izdvajaju kako visokom frekventnošću u Kubinoj zbirci pjesama tako i zbog toga što je njihova pojava uvjetovana usmenoknjiževnim razlozima koji se ogledaju, prije svega, u korelaciji sa metričko-ritmičkim obrascima. Stoga su u ovome radu kao karakteristične sintagme izdvojene kongruentne supstantivne sintagme, nekongruentne supstantivne sintagme, vezane sintagme u kojih je upravni član značenjski nepotpun glagol *činiti*, sintagme sa bližim objektom i nezavisne sintagme.

Ključne riječi: *sintagme, ritmičko-metrički obrasci, Ludvík Kuba, Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*

UVODNE NAPOMENE

Kao *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine* naslovljena je jedna od prvih latiničnih bosanskohercegovačkih zbirki ljubavnih pjesama, balada i romansi nastala 1893. godine kao plod četveromjesečnog terenskog rada Ludvíka Kube (1863–1956), melografa iz Češke, na sakupljanju usmenih lirskih i lirsko-epskih pjesama na bosanskohercegovačkom prostoru. Tragajući za usmenim pjesmama tokom ljetnog putovanja Bosnom i Hercegovinom 1893. godine, L. Kuba je sakupio ukupno 1.127 usmenih poglavito ljubavnih pjesama, balada i romansi zabilježivši usto i notne zapise njihovih napjeva. Munib Maglajlić je u svojoj knjizi “Od zbilje do pjesme” posvetio jedno od poglavlja (“Ludvík Kuba – za pjesmom po Bosni i Hercegovini”) predmetnoj zbirci u kojem, osvrćući se na slabosti Kubina melografskog

rada, navodi da je “Kuba (je), u velikoj hitnji, bilježio ono do čega je prvo dolazio”, kao i da “nije imao vremena za temeljitije ispitivanje terena i podrobnije traganje za darovitijim pjevačima u pojedinim krajevima”, a potom potcrtava da Kubina zbirka pjesama ima izuzetnu književno-historijsku vrijednost i veliki značaj, objašnjavajući da je to “najraniji pokušaj melografske obrade bosanskohercegovačkog terena” te “najobimnija zbirka lirskih pjesama, balada i romansi koje je na bosanskohercegovačkom terenu sakupio jedan melograf sve do pojave Vlade Miloševića” (Maglajlić, 1983: 206–207).

Imajući u vidu to da manjkaju radovi koji tematiziraju sintagme u usmenom stihovnom stvaralaštvu, pogotovo lirskom i lirsko-epskom, Kubina zbirka iz 1893. godine bit će predmetom i istraživačkim korpusom ova rada kako bi se utvrdile i oprimjerile one sintagme koje se izdvajaju visokom frekventnošću kao i zbog toga što je njihova pojava uvjetovana usmenoknjiževnim razlozima koji se ogledaju, prije svega, u korelaciji sa metričko-ritmičkim obrascima. Stoga su u ovome radu kao karakteristične sintagme izdvojene kongruentne supstantivne sintagme, nekongruentne supstantivne sintagme, vezane sintagme u kojih je upravni član značenjski nepotpun glagol *činiti*, sintagme sa bližim objektom i nezavisne sintagme.

KONGRUENTNE SUPSTANTIVNE SINTAGME

Najfrekventnije sintagme u Kubinoj zbirci lirskih i lirsko-epskih metrički različito strukturiranih pjesama jesu kongruentne supstantivne sintagme sastavljene od imenice kao upravnog člana i pridjeva ili zamjenice (adjektivne sintakseme) kao zavisnog člana. Češće negoli u drugima javljaju se u izometričnim osmeračkim i deseteračkim pjesmama zauzimajući običnije drugi dio stiha odnosno drugi polustih (računajući da je cezura iza četvrtog sloga). Razloge visoke učestalosti kongruentnih supstantivnih sintagmi u *Pjesmama*¹ valja nalaziti u tome što usmeni pjevači – opisujući bića (majku, djevojke, mladiće, konje i dr.), različite predmete (poput beluka, čarapa, dušeka, papuča, dimija i sl.) i dr., odnosno ono šta označava imenica – upotrebljavaju bilo pridjeve kako bi dali dodatne obavijesti o bićima i predmetima, o nekoj njihovoj kvaliteti, osobini ili svojstvu (zbog čega su

¹ Kao kraći oblik za *Pjesme i napjeve iz Bosne i Hercegovine* u radu će se koristiti izraz *Pjesme* (uz: Kubina zbirka pjesama).

ustvari pridjevi nerijetko epiteti), bilo (pridjevske) zamjenice kako bi ukazali na to kome pripada ono što je označeno imenicom ili odredili ono što je označeno imenicom po nekoj osobini, količini i dr. Naprimjer:

uteće ti bijel dogo (767 – 14, Prozor);² *urodio sitan cvijet* (974 – 2, Čajniče); *ko ti daje bijel beluk* (343 – 6, Stolac); *širilo se ravno polje* (131 – 1, Zenica); *da mu bijem bijela Bagdata* (str. 12); *uzabraću ljekovitu travu* (3 – 9, Gacko); *baš ću ljubiti lijepu djevojku* (730 – 14, Žepče); *govorila sjerota djevojka* (59 – 10, Sarajevo); *ječam žele tuzlanske djevojke* (351 – 5, Čapljina); *ona njemu svilene darove* (9 – 20, Žepče); *nemoj žaliti svoju jedinicu* (98 – 52, Bileća); *drž' se, Ivo, mojih pletenica* (2 – 23, Bugojno); *nek' me nose neženjeni momci* (26 – 18, Doboj); *nek' me vide tašlihanske frajle* (26 – 20, Doboj); *pošetalo materino zlato* (109 – 1, Zenica); *još je manje zrno biserovo* (107 – 16, Čapljina) itd.

S jedne strane, u izometričnim pjesmama otpjevanim u osmercu, kako se može zapaziti u prvim četirima ekscerptiranim stihovima, kongruentna supstantivna sintagma uglavnom stoji u drugom polustihu kreiranom prema često ponavljanoj ritmičko-metričkoj obrascu 2 – 2, pri čemu oblici i pridjeva i imenice, dakle, imaju po dva sloga. S druge strane, u izometričnim deseteračkim stihovima kongruentna supstantivna sintagma zauzima poziciju drugog polustiha koji je katkad izgrađen ustaljenim obrascem 3 – 3, pa i imenica i adjektivna sintaksema oblički imaju po tri sloga, a ponekad obrascima 2 – 4 i 4 – 2 (također uobičajenim u deseteračkom usmenom pjesništvu): ukoliko je imenica dvosložna, adjektivna sintaksema je četverosložna; ako imenica oblički sadrži četiri sloga, adjektivna sintaksema ima dva sloga.

Razmatrajući sintaksičku funkciju koju vrše kao članovi kongruentnih supstantivnih sintagmi u osmeračkim i deseteračkim stihovima, proizlazi da imenica ima različite funkcije, a pridjev i pridjevska zamjenica samo jednu – atributsku. Uloga je imenice kao upravnog člana kongruentne supstantivne sintagme trostruka: objekatska (tačnije, bližeg objekta), subjekatska i adverbijalna.

Imenicu kao upravni član kongruentne supstantivne sintagme u funkciji bližeg (izravnog) objekta u stihovno ustrojstvo uvodi neki od prijelaznih

² U zagradi se navodi pjesma iz koje je ekscerptiran stih kao i redni broj tog stiha u pjesmi, te mjesto u kojem je pjesma zabilježena (ako je navedeno).

glagola koji je ili ekspliciran u prvom polustihu ili je iskazan u jednom od prethodnih stihova. Primjerice:

vidio sam lijepu djevojku (5 – 11, Doboj); obuci mi bijele čarape (26 – 10, Doboj); pa on zove svoju jedinicu (98 – 33, Bileća); štono jaše konja velikoga (20 – 9, Jajce); pa joj steru svilene duške (98 – 28, Bileća) i dr.

U *Pjesmama* je zabilježeno nekoliko stihova u kojima uz imenicu kao upravni član kongruentne supstantivne sintagme koja vrši funkciju bližeg objekta stoji indeklinabilni pridjev tvoren dodavanjem orijentalnog nastavka *-li* na imenicu orijentalnog porijekla, npr.: *uze Ivo sedefli šargiju (2 – 27, Bugojno); i oblači džamfezli dimije (98 – 11, Bileća)*. Rjeđi su primjeri u kojima je indeklinabilni pridjev nastao spajanjem nastavka *-li* sa neorijentalnom imenicom (obično slavenskog porijekla), kao u stihu: *na čarape zlatali papuče (26 – 11, Doboj)*.

Kada imenica kao upravni član kongruentne supstantivne sintagme vrši funkciju subjekta, u prvom polustihu je ekspliciran predikat, npr.:

potonuše lijepo djevojke (35 – 5, Žepče); stade plakat ostarjela majka (98 – 25, Bileća); njemu veli bolesna Aneta (98 – 38, Bileća); umrla je prošena djevojka (349 – 7, Trnovo) i sl.

U Kubinoj zbirci pjesama zabilježeni su brojni stihovi u kojima imenica kao upravni član kongruentne supstantivne sintagme, funkcionalno preobražena, ima ulogu adverbijalne odredbe, i to uglavnom mjesta, a sporadično neke druge poput načina ili uzorka. Govoreći o izometričnim deseteračkim pjesmama, adverbijalizirana imenica zajedno sa adjektivnom sintaksemom rijetko se eksplicira u spominjanim obrascima drugog polustiha 3 – 3 i 2 – 4 (odnosno 4 – 2), kao u stihu: *što prolazi ovijem sokakom (15 – 7, Ključ) (3 – 3)*. Znatno češće se imenica kao upravni član kongruentne supstantivne sintagme javlja u sastavu prijedložno-padežnog izraza i sa adjektivnom sintaksemom zauzima mjesto drugog polustiha kreiranog prema ritmičko-metričkim obrascima 1 – 2 – 3 odnosno 1 – 3 – 2, prepoznatljivim u deseteračkom usmenom pjesništvu, pri čemu je neki od prijedloga jednosložni član, dok je broj slogova imenice i adjektivne sintakseme međusobno zavisano: ako imenica oblički ima dva sloga, adjektivna sintaksema ima tri sloga; ukoliko je imenica trosložna, adjektivna sintaksema je dvosložna. Predikat koji otvara mjesto adverbijaliziranoj imenici kao

upravnom člana kongruentne supstantivne sintagme (iskazane u drugom polustihu) u stihovnom ustrojstvu obično se nalazi u prvom polustihu (veoma rijetko se navodi u nekom od prethodnih stihova). Naprimjer:

*leže Ana na mehke **duške*** (98 – 29, Bileća); *on se skoči sa mehke **serđade*** (144 – 10, Bileća); *pratite nas do novog **salaša*** (410 – 8, Livno); *pa salazi sa visoke **kule*** (9 – 30, Žepče); *obuci me po današnjoj **modi*** (26 – 10, Doboj); *posrnula od teškoga **pića*** (55 – 3, Nevesinje) i sl.

NEKONGRUENTNE SUPSTANTIVNE SINTAGME

U Kubinoj zbirci pjesama iz 1893. godine zabilježeno je nekoliko nekongruentnih supstantivnih sintagmi koje se odlikuju, prije svega, načinom na koji su sastavljene. Posrijedi su sintagme sačinjene od triju članova, od kojih su dva imenice, a jedan prijedlog: prvi, upravni član je dvosložna imenica muškog ili srednjeg roda u dativu koja, funkcionalno preobražena, vrši službu adverbijalne odredbe u stihovnom ustrojstvu (uglavnom mjesta); drugi član je prijedlog *na*; treći član, koji zajedno sa prijedlogom *na* stoji kao zavisni član, čini trosložna imenica u akuzativu ako je riječ o imenici ženskog roda ili imenica u lokativu ukoliko je u pitanju imenica muškog roda koja, označavajući cilj kretanja ili mjesto radnje, ima ulogu nekongruentnog atributa.

Prema tome, ova nekongruentna supstantivna sintagma kreira se prema jednom od ustaljenih šestosložnih ritmičko-metričkih obrazaca usmenog stihovnog stvaralaštva 2 – 1 – 3, a strukturno se može prikazati na sljedeći način:

dvosložna im. m. r. ili s. r. u dat. + *na* + trosložna imenica ž. r. u ak. ili m. r. u lok.

Takvih sintagmi nema mnogo u *Pjesmama*, svega desetak, a izdvojene su zbog njihove specifične gramatičke strukture, umnogome uvjetovane metričkim razlozima (Kalajdžija, 2013: 57). Naprimjer:

da plivamo moru na obalu (2 – 25, Bugojno); *djevojka zaspala brdu na kamenu* (31 – 2, Foča); *davno si zaspala br'jegu³ na kamenu* (32 – 2, Rogatica).

³ Ova imenica je izrečena kao dvosložna (brijegu – “brjegu“) iz metričkih razloga.

Ova nekongruentna supstantivna sintagma popunjava drugi dio stiha, a obično se susreće, kako se može zapaziti, u deseteračkim i dvanaesteračkim stihovima.

Prema veoma sličnom strukturnom obrascu izgrađena je nekongruentna supstantivna sintagma u desetercu: *penjaću se bademu na grane* (5 – 18, Doboј), s tim što prva, imenica muškog roda u dativu kao upravni član (*badem*), ima tri sloga (a ne dva), dok je druga, imenica ženskog roda u akuzativu kao zavisni član (*grana*), dvosložna (a ne trosložna).

Usto, u pjesmi br. 2 Kubine zbirke zabilježen je deseterački stih: *došlo njim je more na valove* (2 – 6, Bugojno), u kojem kao upravni član stoji dvosložna imenica srednjeg roda (*more*) u nominativu (a ne dativu) vršeći funkciju subjekta (a ne adverbijalne odredbe mjesta), a kao zavisni član dolazi trosložna imenica muškog roda u akuzativu (a ne lokativu).

VEZANE SINTAGME

Jedan tip vezanih sintagmi ima posebno mjesto kako u bosanskohercegovačkom tako i u južnoslavenskom usmenom stvaralaštvu općenito. Posrijedi su vezane sintagme u kojih je upravni član značenjski nepotpun glagol *činiti*⁴ (često u perfektivnom obliku dobijenom dodavanjem prefiksa *-u* ili nekog drugog prefiksa), a zavisni član neka od imenica orijentalnog porijekla. U Kubinoj zbirci pjesama ovaj tip vezanih sintagmi ne izdvaja se toliko po svojoj čestini koliko ustvari zbog načina na koji se formira i uloge u usmenom stihovnom izrazu.

Poznato je da su vezane sintagme u kojih je upravni član četverosložni oblik glagola *činiti* a zavisni član dvosložna imenica orijentalnog porijekla u akuzativu inherentne usmenom epskom pjesništvu na južnoslavenskom prostoru, budući da epski pjevači u izrazito velikoj mjeri upotrebljavaju te sintagme koje su korisne u metričkom organiziranju deseteračkog stiha jer “omogućavaju šestosložnu formulu, mjesto četverosložne” (Lord, 1974: 73), ali je manje znano da se susreću i u lirskim i lirsko-epskim pjesmama, od kojih je pretežito strukturirana Kubina zbirka.

⁴ O upotrebi ovoga glagola u usmenim stihovnim oblicima pisao je, između ostalih, A. Kalajdžija (2011: 221–242).

Strukturni obrazac prema kojem se obrazuju vezane sintagme sa glagolom *činiti* kao upravnim članom mogao bi se prikazati na sljedeći način:

četverosložni oblik glagola *činiti* + dvosložni oblik orijentalne imenice,

pri čemu, važno je napomenuti, u strukturu ove sintagme u usmenim stihovnim formama nisu uključeni pomoćni glagoli ako je *činiti* složeni glagolski oblik, bez obzira na to da li su navedeni u stihu ili su izostavljeni. Članovi vezane sintagme, dakle, glagol *činiti* kao upravni član i imenica orijentalnog porijekla kao zavisni član, neovisno o tome što pripadaju različitim vrstama riječi, zauzimaju jednu poziciju unutar stihovnog ustrojstva pa vrše istu, funkciju dekomponiranog predikata.

Međutim, važno je potcrtati da se, sagledavajući stepen frekventnosti vezanih sintagmi sa značenjski nepotpunim glagolom *činiti* kao upravnim članom u *Pjesmama*, ove sintagme zamjetno rjeđe upotrebljavaju u lirskim i lirsko-epskim pjesmama negoli u epskim pjesmama: dok su u epskim pjesmama – primjerice, koje je Kosta Hörmann sakupljao 80-ih godina 19. stoljeća (dakle, gotovo u isto vrijeme kada je Kuba bilježio ljubavne pjesme, balada i romanse na bosanskohercegovačkom terenu) i objavio 1888–1889. godine pod naslovom “Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini” – izrazito česte,⁵ u Kubinoj zbirci ih je zabilježeno svega desetak, najvjerojatnije zbog toga što je u epskim pjesmama kao metrička ograničavajuća forma dominantan deseterac u kojem se ove sintagme uglavnom ostvaruju, dok lirske i lirsko-epske pjesme nemaju ograničenja toga tipa. Pa ipak, i u

⁵ Dok je u cijeloj Kubinoj zbirci zastupljeno svega desetak vezanih sintagmi sa glagolom *činiti* kao upravnim članom, vezanih sintagmi u kojih je upravni član četverosložni oblik glagola *činiti* a zavisni član dvosložna imenica orijentalnog porijekla ima 30-ak samo u prvim dvjema pjesmama Hörmannove zbirke (knjiga I), npr.: *al' ga sultan surgun učinio* (1 – 33); *dragom bogu dovu učinila* (1 – 46); *Ćupriliću dovu učiniše* (2 – 696); *a sluge mu hizmet učiniše* (1 – 90); *kod mene će konak učiniti* (1 – 381); *u Jehovcu konak učinili* (2 – 1167); *a po v'jeći namu načinile* (2 – 55); *a sićanu namu načinili* (2 – 327); *krvav ćemo mahzar načiniti* (2 – 70); *da mi krvav mahzar načinimo* (2 – 371); *odmah krvav mahzar načinili* (2 – 389); *topove mi jesir učiniti* (2 – 254); *al' s' dušmanim' učiniti kavgu* (2 – 351); *s dušmanima kavgu učiniti* (2 – 743); *car će nama indat učiniti* (2 – 376); *Temišvaru indat učiniti* (2 – 526); *dušmanima kahar učiniti* (2 – 378, 2 – 539); *Efendije ferman načiniše* (2 – 590); *Pa najpotlje ferman načinio* (2 – 1016); *Odmah care ferman učinio* (2 – 1640); *Još je hodža emer učinio* (2 – 764); *odmah hodži emer učinio* (2 – 1402); *Odmah Džano emer učinio* (2 – 1537); *Lako biše tertib učinili* (2 – 1428); *jeste l', dajo, tertib učinili* (2 – 1474); *kakono su tertib učinili* (2 – 1477); *pa ćeš nama tenbih učiniti* (2 – 1494); *i jednako juriš učinimo* (2 – 1503).

Kubinoj zbirci se vezane sintagme sa glagolom *činiti* kao upravnim članom susreću pretežno u deseteračkim stihovima popunjavajući mjesto drugog polustiha formiranog ritmičko-metričkim obrascem 2 – 4 ili 4 – 2, u zavistnosti od toga da li je prvo iskazan dvosložni oblik orijentalne imenice ili četverosložni oblik glagola *činiti*. Naprimjer:

čudan bi' mu ićram učinila (58. pjesma, Foča); *čudan bi' mu ićram učinila* (1017. pjesma, Prozor); *i pred dvorom sofru načiniti* (112. pjesma, Mostar); *golem su mi zulum učinili* (114. pjesma, Gornji Vakuf) i dr.

Kako se može zapaziti, prva dva ekscerptirana stiha jesu istovjetna, iako ih je Kuba zabilježio u različitim gradovima, Foči i Prozoru, iz čega se može izvesti zaključak da se vezana sintagma obrazovana od četverosložnog oblika glagola *činiti* i dvosložne orijentalne imenice ustaljeno javlja i da je raširena u lirskim i lirsko-epskim pjesmama zabilježenim u različitim bosanskohercegovačkim krajevima potkraj 19. stoljeća. Također, uzimajući u obzir to da se ova sintagma dominantno pojavljuje u pjesmama otpjevanim u desetercu, svojstvenom usmenom epskom pjesništvu, opravdanim se čini ustvrditi da su ove sintagme u Kubinoj zbirci rezultat utjecaja načina kreiranja pojedinih stihova u epskom pjesništvu na stihovnu strukturu ljubavnih pjesama, balada i romansi. Nadalje, imajući u vidu zastupljenost vezanih sintagmi sastavljenih od glagola *činiti* i orijentalne imenice u usmenom bosanskohercegovačkom pjesništvu u cjelini, razložno je konstatirati da su ove sintagme karakteristične kako za epsko (u većoj mjeri) tako i lirsko i lirsko-epsko pjesništvo (u manjoj mjeri).

Usto, u Kubinoj zbirci pjesama evidentirano je nekoliko primjera u kojima se vezane sintagme sa glagolom *činiti* kao upravnim članom i orijentalnom imenicom kao zavisnim članom susreću u stihovima otpjevanim u osmercu. U osmeračkim stihovima, za razliku od deseteračkih, i glagol *činiti* i orijentalna imenica su dvosložnog oblika i javljaju se u polustihovima kreiranim prema ritmičko-metričkom obrascu 2 – 2: *sva joj vojska selam čini* (706 – 9, Doboj); *divan čini Sali-paša* (46. pjesma, Višegrad).

Sličnost u odnosu na pojedine deseteračke stihove, kakav je *čudan bi' mu ićram učinila*, ogleda se u ponavljanju cijelih osmeraca u kojima jedan od polustihova, i to prvi, popunjava dvosložni oblik glagola *činiti* i dvosložna orijentalna imenica, a koji su zabilježeni u različitim krajevima (Višegradu i Jeleču), npr.:

divan čini Sali-paša (46. pjesma, Višegrad) – *divan čini Sali-paša* (1062. pjesma, Jeleč),

što potvrđuje tezu da je ovaj tip vezanih sintagmi prepoznatljiv u bosanskohercegovačkom usmenom lirskom i lirsko-epskom pjesništvu s kraja 19. stoljeća.

OBJEKATSKE SINTAGME: SINTAGME SA BLIŽIM OBJEKTOM

Među visokofrekventne sintagme u Kubinoj zbirci pjesama iz 1893. godine spadaju objekatske sintagme sastavljene od prijelaznoga glagola kao upravnog člana u funkciji predikata i imenice u akuzativu kao zavisnog član koja ima funkciju besprijedložnog objekta.

Budući da se u Kubinoj zbirci pojavljuju brojni glagoli koji zahtijevaju dopunu u obliku besprijedložnog objekta – pri čemu, za razliku od sintagmi u kojima je upravni glagol *činiti* koji također zahtijeva dopunu u obliku besprijedložnog objekta, i glagol i imenica u akuzativu zadržavaju svoja samostalna leksičko-semantička svojstva – veći je i broj primjera ovih sintagmi zabilježenih u *Pjesmama*:

i svoju diku provodi (29 – 7, Stolac); *uz dvor ću ti barjak nasloniti* (112 – 6, Mostar); *i tebi su dare⁶ donijele* (160 – 23, Žepče); *majka Maru sjetovala* (189 – 1, Trebinje); *Fatima lozu sadila* (205 – 1, Rogatica); *pijem vodu sa kamena* (217 – 37, Rogatica); *uzmi prsten od tog bečara* (220 – 10, Kreševo); *kad Moriće pofataše* (250 – 1, Čajniče); *knjigu piše Salih-paša* (291 – 1, Stolac); *knjigu piše od Zemuna bane* (660 – 14, Stolac); *pozdraviceš moju majku* (359 – 15, Zenica); *majka kara Aliju* (380 – 1, Jezero); *spremi' momu u bašču* (384 – 16, Konjic); *obukoše kundurice* (397 – 14); *daće prsten ljepi Ivo* (427 – 20, Jajce); *konja kuje zlato Muhareme* (436 – 1, Banja Luka); *kad poveže maramu* (692 – 2, Žepče); *da sašije jorgan od behara* (710 – 11, Foča); *il' si svoju izgubio majku* (750 – 7, Bihać); *b' jele ruke savezaše* (846 – 5, Gacko) itd.

Razmatrajući poziciju ove vrste sintagmi sa bližim objektom u stihovnom ustrojstvu, proizlazi da u heterometričnim pjesmama ova sintagma može

⁶ Kratki oblik množine jednosložne imenice muškog roda *dar* karakterističan je u usmenom pjesništvu općenito, a najvjerojatnije je uvjetovan metričkim zahtjevima.

stajati kako u inicijalnoj i medijalnoj tako i u finalnoj poziciji, tj. bez ograničenja u distribuciji na nivou stiha. No, u izometričnim osmercima i desetercima ova sintagma uobičajenije popunjava mjesto drugog polustiha, primjerice:

Cigančica vodu gazi (12 – 17, Blagaj); *djevojčica vodu gazi* (833 – 1, Jeleč); *od fesića čamac napravio* (35 – 12, Žepče); *bosa Rosa rosu pregaziva* (114 – 2, Gornji Vakuf); *meni mladoj lišce obljubili* (114 – 10, Gornji Vakuf); *sve djevojke kolo povedoše* (72 – 6, Livno); *ljepo, majko, svate⁷ dočekajte* (98 – 54, Bileća); *livom rukom čavljje dodavala* (350 – 5, Prozor); *dolećela, pa djevojuku budi* (174 – 15, Kalinovik); *u subotu bolak bolovao* (366 – 9, Žepče); *sagrješila, momka poljubila* (693 – 8, Travnik) i sl.

NEZAVISNE SINTAGME

U *Pjesmama* se često koriste tzv. nezavisne sintagme. Nezavisne sintagme definiraju se kao “nepredikativne veze sintaksema koje se temelje na odnosima nezavisnosti” (Jahić – Halilović – Palić, 2000: 333). Razmatrajući gramatičko-leksička svojstva nezavisnih sintagmi, proizlazi da članovi tih sintagmi stoje u tijesnoj morfološko-semantičkoj vezi, tj. posrijedi su oblički i značenjski srodne riječi.

Pozicija nezavisnih sintagmi unutar stihovnog ustrojstva umnogome je određena ritmičko-metričkim razlozima: nezavisne sintagme u Kubinoj zbirci pjesama zastupljene su uglavnom u izometričnim deseteračkim pjesmama i desetercima u heterometričnim pjesmama popunjavajući drugi polustih kreiran češće obrascem 2 – 1 – 3, a rjeđe obrascem 3 – 1 – 2, pri čemu je prvi član nezavisne sintagme dvosložna ili trosložna riječ, drugi član je jedan od jednosložnih sastavnih veznika (uglavnom *i*, sporadično *ni*), dok mjesto trećeg člana, oblički i značenjski srodnog prvome, zauzima dvosložna (ako je prvi član trosložan) ili trosložna riječ (ukoliko prvi član ima dva sloga). Kao članovi nezavisnih sintagmi u *Pjesmama*, izuzimajući veznik, javljaju se pretežito imenice, a u znatno manjoj mjeri druge vrste riječi (veoma rijetko se kao članovi nezavisnih sintagmi javljaju glagoli ili pridjevi). Primjerice:

⁷ Akuzativni oblik *svate* (a ne *svatove*) upotrijebljen je zbog metričkog organiziranja stiha.

vino pije Mujo i Alija (8 – 1, Konjic); *on joj daje biser i dukate* (9 – 19, Žepče); *kakve su ti oči i obrve* (114 – 13, Gornji Vakuf); *pokisnu mi duvak i djevojka* (745 – 8, Foča); *da pokrijem duvak i djevojku* (745 – 10, Foča); *daidža me daje i udaje* (109 – 9, Zenica) i dr.

Zašto se nezavisne sintagme u Kubinoj zbirci pjesama upotrebljavaju u velikoj mjeri pitanje na koje odgovor valja nalaziti u samom načinu konstruiranja deseteračkih stihova. Naime, drugi polustih, izgrađen prema uobičajenim obrascima u usmenom stihovnom stvaralaštvu 2 – 1 – 3 i 3 – 1 – 2, pogoduje usmenom pjevaču lirskih i lirsko-epskih pjesama (ali i epskom), koji je usvojio veliki broj ritmičko-metričkih obrazaca te pronašao način obrazovanja tih obrazaca, da svoje pjevanje vrlo jednostavno uobliči u jednoj metrički ograničenoj formi kakav je deseterac.

Za razliku od većine sintagmi u kojima članovi, zadržavajući svoje gramatičko-leksičke posebnosti, vrše različite sintaksičke funkcije, a slično oprimjerenim vezanim sintagmama u kojima je upravni član glagol *činiti*, nezavisne sintagme imaju jednu službu u stihovnom ustrojstvu. U Kubinoj zbirci pjesama nezavisne sintagme pretežno imaju ulogu bližeg (izravnog) objekta i subjekta.

Nezavisne sintagme u funkciji bližeg objekta (poglavito iskazanog u akuzativu) u stihovno ustrojstvo uvodi neki od prijelaznih glagola koji je ekspliciran u prvom polustihu (rijetko u nekom od prethodnih stihova):

služila sam Miloša i Marka (62 – 14, Nevesinje); *pa savlada konja i junaka* (107 – 15, Čapljina); *da pokrijem duvak i djevojku* (745 – 10, Foča); *dvije nose skute i rukave* (803 – 5, Fojnica); *sagradiću križe⁸ i kaleže* (803 – 44, Fojnica); *Drina valja drvlje i kamenje* (1065 – 1, Brod/Foča) i sl.

Ukoliko niti jedna od imenica nema trosložan oblik u besprijedložnom objektu (tj. akuzativu), usmeni pjevač u deseteračkim stihovima dodaje veznik *i* ispred nezavisne sintagme koji služi kao intenzifikator kako bi se stih metrički upotpunio. U tim desetercima mijenja se i obrazac drugog polustiha (u 1 – 2 – 1 – 2):

pregaziću i Drinu i Savu (3 – 8, Gacko); *pa on kune i oca i majku* (139 – 7, Kreševo).

⁸ Ovaj akuzativni (kratki) oblik imenice *križ* u množini upotrijebljen je kako bi se stih otpjevao u desetercu.

U stihovima u kojima nezavisne sintagme imaju funkciju subjekta predikat je iskazan bilo u prvom polustihu bilo u jednom od prethodnih stihova:

vino pije Mujo i Alija (8 – 1, Konjic); *progovara Mujo i Alija* (8 – 6, Konjic); *pokisnu mi duvak i djevojka* (745 – 8, Foča); *Jovu diže malo i veliko*⁹ (797 – 18, Bileća).

Ukoliko nezavisnom sintagmom u funkciji subjekta ne popunjava cijeli drugi polustih, usmeni pjevač dodaje veznik *i* kao intenzifikator ispred nezavisne sintagme (istovjetno kao u nezavisnim sintagmama koje imaju funkciju bližeg objekta):

po Mostaru povaljana trava | sve bečare zaboljela glava | a mog diku i srce i glava (3 – 5–7, Gacko).

Nezavisne sintagme u Kubinoj zbirci pjesama obično zauzimaju, kako je već navedeno, poziciju bližeg objekta i subjekta u stihovnom ustrojstvu. Međutim, zabilježen je manji broj stihova u kojima ove sintagme imaju funkciju predikata:

*do podne se*¹⁰ *češlja i oblači* (98 – 14, Bileća); *daidža me daje i udaje* (109 – 9, Zenica),

kao i funkciju kongruentnog atributa (koji stoji u stilski obilježenoj poziciji):

tuj se ljulja sva gospoda sremska | sva gospoda sremska i travenska (212 – 5–6, Bugojno).

Pored deseteraca u kojima se nezavisne sintagme tipično i dominantno javljaju, u *Pjesmama* je evidentirano nekoliko primjera nezavisnih sintagmi u heterometričim pjesmama kao i pjesmama koje imaju više ili manje od deset slogova i zauzimaju različite funkcije unutar stihovnog ustrojstva.

Primjerice, u osmercima nezavisna sintagma ima službu daljeg objekta:

blago suncu i mesecu (1070. pjesma, Foča), *zakleh se nebom i zemljom* (27 – 7, Čajniče),

u osmercima – službu subjekta:

⁹ Kategorijalno preobraženi, pridjevi *malo* i *veliko* imaju svojstva imenice.

¹⁰ Povratna zamjenica *se* strukturno nije uključena u nezavisnu sintagmu budući da se eksplicira u prvom polustihu, dok se nezavisna sintagma navodi u drugom polustihu.

rasla tunja i turundža (183 – 1, Tešenja),

u jedanaestercima – službu bližeg objekta:

*donesite mi divit i kalema*¹¹ (765 – 5, Čapljina); *a dvije nose kite i gajtane* (803 – 6, Fojnica),

u trinaestercima – službu subjekta:

oćuše se svi seljani i mahaljani (1126 – 35, Ljubuški).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Najfrekventnije sintagme u Kubinoj zbirci lirskih i lirsko-epskih pjesama jesu kongruentne supstantivne sintagme sastavljene od imenice kao upravnog člana i pridjeva ili zamjenice (adjektivne sintakseme) kao zavisnog člana. Češće negoli u drugima javljaju se u izometričnim osmeračkim i deseteračkim pjesmama zauzimajući običnije drugi dio stiha odnosno drugi polustih. Razloge visoke učestalosti kongruentnih supstantivnih sintagmi u *Pjesmama* valja nalaziti u tome što usmeni pjevači – opisujući bića, različite predmete i dr., odnosno ono šta označava imenica – upotrebljavaju bilo pridjeve kako bi dali dodatne obavijesti o bićima i predmetima, o nekoj njihovoj kvaliteti, osobini ili svojstvu, bilo (pridjevske) zamjenice kako bi ukazali na to kome pripada ono što je označeno imenicom ili odredili ono što je označeno imenicom po nekoj osobini, količini i dr. Razmatrajući sintaksičku funkciju koju vrše kao članovi kongruentnih supstantivnih sintagmi u osmeračkim i deseteračkim pjesmama, proizlazi da imenica ima različite funkcije, a pridjev i pridjevska zamjenica samo jednu – atributsku. Uloga je imenice kao upravnog člana kongruentne supstantivne sintagme trostruka: objekatska (tačnije, bližeg objekta), subjekatska i adverbijalna.

U Kubinoj zbirci pjesama zabilježeno je nekoliko nekongruentnih supstantivnih sintagmi koje se odlikuju, prije svega, načinom na koji su sastavljene. Posrijedi su sintagme sačinjene od triju članova, od kojih su dva imenice, a jedan prijedlog: prvi, upravni član je dvosložna imenica muškog ili srednjeg roda u dativu koja, funkcionalno preobražena, vrši službu adverbijalne odredbe u stihovnom ustrojstvu (uglavnom mjesta); drugi član

¹¹ U obliku besprijedložnog objekta upotrijebljen je genitivni (tzv. partitivni genitiv) umjesto češće korištenog akuzativnog oblika zato što je glagolskom radnjom (*donijeti*) zahvaćen samo jedan dio onoga što označava imenica (*kalem*).

je prijedlog *na*; treći član, koji zajedno sa prijedlogom *na* stoji kao zavisni član, čini trosložna imenica u akuzativu ako je riječ o imenici ženskog roda ili trosložna imenica u lokativu ukoliko je u pitanju imenica muškog roda koja, označavajući cilj kretanja ili mjesto radnje, ima ulogu nekongruentnog atributa. Takvih sintagmi nema mnogo u *Pjesmama*, svega desetak, a izdvojene su zbog njihove specifične gramatičke strukture.

Jedan tip vezanih sintagmi ima posebno mjesto kako u bosanskohercegovačkom tako i u južnoslavenskom usmenom stvaralaštvu općenito. Posrijedi su vezane sintagme u kojih je upravni član značenjski nepotpun glagol *činiti* (često u perfektivnom obliku dobijenom dodavanjem prefiksa *-u* ili nekog drugog prefiksa), a zavisni član neka od orijentalnih imenica. U Kubinoj zbirci pjesama ovaj tip vezanih sintagmi ne izdvaja se toliko po svojoj čestini koliko ustvari zbog načina na koji se formira i uloge u usmenom stihovnom izrazu. Strukturni obrazac prema kojem se obrazuju vezane sintagme sa glagolom *činiti* kao upravnim članom mogao bi se prikazati na sljedeći način: četverosložni oblik glagola *činiti* + dvosložni oblik orijentalne imenice, pri čemu, važno je napomenuti, u strukturu ove sintagme u usmenim stihovnim formama nisu uključeni pomoćni glagoli ako je *činiti* složeni glagolski oblik, bez obzira na to da li je pomoćni glagol naveden u stihu ili je izostavljen. Glagol *činiti* kao upravni član i imenica orijentalnog porijekla kao zavisni član zauzimaju jednu poziciju unutar stihovnog ustrojstva, tj. vrše istu, funkciju dekomponiranog predikata.

Među visokofrekventne sintagme u Kubinoj zbirci pjesama spadaju objekatske sintagme sastavljene od prijelaznoga glagola kao upravnog člana u funkciji predikata i imenice u akuzativu kao zavisnog člana koja ima funkciju besprijedložnog objekta. Budući da se u Kubinoj zbirci pojavljuju brojni glagoli koji zahtijevaju dopunu u obliku besprijedložnog objekta – pri čemu, za razliku od sintagmi u kojima je upravni glagol *činiti* koji također zahtijeva dopunu u obliku besprijedložnog objekta, i glagol i imenica u akuzativu zadržavaju svoja samostalna leksičko-semantičke svojstva – veći je i broj primjera ovih sintagmi zabilježenih u *Pjesmama*. U izometričnim osmercima i desetercima ova sintagma uobičajenije popunjava mjesto drugog polustiha.

U *Pjesmama* se često koriste tzv. nezavisne sintagme. Razmatrajući gramatičko-leksička svojstva nezavisnih sintagmi, proizlazi da članovi tih

sintagmi stoje u tijesnoj morfološko-semantičkoj vezi, tj. posrijedi su oblički i značenjski srodne riječi. Pozicija nezavisnih sintagmi unutar stihovnog ustrojstva umnogome je određena ritmičko-metričkim razlozima: nezavisne sintagme u Kubinoj zbirci pjesama zastupljene su uglavnom u izometričnim deseteračkim pjesmama i desetercima u heterometričnim pjesmama popunjavajući drugi polustih kreiran češće obrascem 2 – 1 – 3, a rjeđe obrascem 3 – 1 – 2, pri čemu je prvi član nezavisne sintagme dvosložna ili trosložna riječ, drugi član je jedan od jednosložnih sastavnih veznika (uglavnom *i*, sporadično *ni*), dok mjesto trećeg člana, oblički i značenjski srodnog prvome, zauzima dvosložna (ako je prvi član trosložan) ili trosložna riječ (ukoliko prvi član ima dva sloga). Kao članovi nezavisnih sintagmi u *Pjesmama*, izuzimajući veznik, javljaju se pretežito imenice, a i u znatno manjoj mjeri druge vrste riječi (veoma rijetko se kao članovi nezavisnih sintagmi javljaju glagoli ili pridjevi). U Kubinoj zbirci pjesama nezavisne sintagme pretežno imaju ulogu bližeg (izravnog) objekta i subjekta.

IZVOR

1. Kuba, L., 1984. *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Svjetlost.

LITERATURA

1. Hörmann, K., 1976. *Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini I, II*, 2. izd. Sabrao Kosta Hörmann 1888–1889. Priredila Đenana Buturović. Sarajevo.
2. Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I., 2000. *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
3. Kalajdžija, A., 2011. “Usmeni kolokati i frazemi u epu Žnidba Smailagića Meha”. *Znakovi vremena*, godina XIV, broj 54, str. 221–242.
4. Kalajdžija, A., 2013. “Konkurentnost besprijedloškog dativa u epskom diskursu”. *Književni jezik*, 24/1–2, str. 55–64.
5. Lord, A. B., 1974. “Uticao turskih osvajanja na balkansku epsku tradiciju”. U: Buturović, Đ., Palavestra, V. prir. *Narodna književnost Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca*. Sarajevo: Svjetlost, str. 65–83.
6. Maglajlić, M., 1983. *Od zbilje do pjesme*. Banja Luka: Glas.
7. Škaljić, A., 1985. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, 5. izdanje. Sarajevo: Svjetlost.

CHARACTERISTIC SYNTAGMS IN CUBA'S COLLECTION OF POEMS FROM 1893

Summary

In this paper the characteristic syntagms in *Songs and undersongs from Bosnia and Herzegovina* are considered. This collection of lyric poems, ballads and romances was made in 1893 as the result of the four-month fieldwork of Czech melographer Ludvík Cuba on the collection of oral lyrical and lyric-epic songs in the Bosnian-Herzegovinian area. The aim of this paper is to determine and illustrate those syntagms that are distinguished by a high frequency in Cuba's collection of songs, and because their appearance is conditioned by the oral explanations that are reflected above all in correlation with metric-rhythmic patterns. Therefore, in this work, as characteristic syntagms, congruent substantive syntagms, non-congruent substantive syntagms, bound syntagms in which the governing member is a meaning incomplete verb, syntagms with a closer object and independent syntagms are extracted.

Key words: *syntagms, rhythmic-metric patterns, Ludvík Cuba, Songs and undersongs from Bosnia and Herzegovina*